

DUDUQLANISH

Azizova Shodiyona Ne'mat qizi

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola duduqlanish - nutq apparati muskullarining tortish natijasida nutqning sur'at - ohangining buzilishini o'rganadi.

Kalit so'zlar: nutq buzilishlari, bosh miya, nutq apparati, nafas chiqarish, kichik tilcha, og'iz bo'shlig'i.

Duduqlanish muammosini nutq buzilishlari haqidagi ta'limotning rivojlanishi tarixida eng qadimiylaridan biri deb hisoblash mumkin. Uning mohiyatini turlicha talqin qilish fanining rivojlanishi va mualliflarning bunday nutq buzilishlariga qanday nuqtai nazardan yondoshganliklari va yondashayotganligi darajasi bilan bog'liqdir. Qadimgi davrlarda duduqlanishni ko'proq bosh miyada namlikning to'planib qolishi (Gippokra) yoki artikultatsion apparat qismlarining o'zaro noto'g'ri munosabati (Aristotel) bilan bog'liq holdagi kasallik deb qarashga. Duduqlanish paytida nutq apparatining markaziy yoki periferik sirtqi bo'limlarida buzilish bo'lishi mumkinligini Galen, Seles va Ibn Sino e'tirof etdilar.

XVII- XVIII asrlar atrofida duduqlanishni tashqi nutq aparatining yetilmaganligi oqibati sifatida talqin etishga urinishgandi. Masalan Santorimining ta'kidlashicha duduqlanish qattiq tanglayning yorilgan paytida vujudga keladi va go'yo shu yoriq orqali tilga suyuqlik tushadi hamda nutqni qiyinlashtiradi. Vutser esa buni pastki jagning noto'g'ri chuqurlashuvi va hamda kichik tilcha borligi bilan; Erve - de - Sheguan - til uzunligi va og'iz bo'shlig'ining hajmi orasidagi o'zaro munosabat yoki uning kalta yuganchaga nihoyatda zich yopishib turishi bilan bog'liq holda deb tushuntirdi.

Boshqa tadqiqotchilar duduqlanishni nutq a'zolari harakatlarining buzilishi: ovoz qog'ozining g'ayri ehtiyoriy yopilishi (Arnot Shultess) haddan tashqari tez nafasi chiqarish (Bekkeral) ; muskullarning tilni og'iz boshlig'ida ushlab qoladigan darajada spazmatik qisqarishi (Itar, Li, Diffenbax); tafakkur va nutq jarayonining nomunofiqligi (Blyume); kishi irodasining nutq harakati mexanizmi muskullari kuchiga ta'sir etadigan darajada mukammal emasligi (Merkel) va boshqalar bilan bog'laydi.

Tadqiqotchilarning bir qismi esa duduqlanishni ruhiy jarayonlarning borishi davomidagi buzilishlar bilan bog'lashdi. Misol uchun, Blyumening fikriga ko'ra, duduqlanish shunday paydo bo'ladi-ki kishi yoki tez fikrlaydi natijada nutq a'zolari to'liq harakatga kirishishga ulgurmaydi va shu bois tutiladi yoki aksincha nutqiy harakatlar "fikrlash jarayonidan o'zib ketadi". Natijada nutok apparati muskullari anashu nomunofiqlikni to'g'irlashga harakat qilib "changak bo'lib qolish singari holatga" keladi. XIX asr boshlarida qator fransuz tadqiqotchilari duduqlanishni ko'rib chiqib uni nutq aparatning periferik (sirtqi) va markaziy bo'limlari faoliyatidagi turli xil og'ishlar bilan bog'lab tushuntirdilar. Jumladan shifokor Vuazin (1821) dudug'lanish mexanizmini nutq organlari muskul sistemasiga keladigan Serebral ta'sirlarning yetishmasligi ya'ni markaziy asab

sistemasini bilan bog'laydi. Shifokor Delo (1829) duduqlanishni tovush talaffuzining buzilib chiqishi (rotatsizm, lambdatsizm, sigmatizm), tovush apparatining organik shikastlanishi yoki bosh miyaning to'liq ishlamasligi deb tushuntirdi. U duduqlanuvchi shaxsning o'z nutqiga nisbatan akustik diqqat e'tibor bilan qarashini birinchi bo'lib ta'kidladi. Shifokor Kolomba de 'Izer duduqlanishni vokal apparat muskullarining yetarlicha inervatsiyalanmaganligi oqibatida paydo bo'ladigan alohida kontraktura deb hisobladi.

Rossiyada ko'pchilik tadqiqotchilar duduqlanishni nutq sohasidagi funksional buzilish nutq nevrozi (I. A. Sikorskiy, 1889 ; I. K. Xmelevskiy, 1897 ; E. Anders, 1894 va boshqalar) deb qaradilar yoki uni nutq apparatidagi g'ayriixtiyoriy harakatda ifodalanadigan sof ruhiy xastalik deb (Xr. Laguzen, 1883; G. R. Netkachev, 1909, 1913,), psixoz deb (Gr. Kamenka, 1900) belgiladilar. XX asr boshlariga kelib duduqlanish mexanizmlari haqidagi barcha tushunchalarni uchta nazariya yo'nalishga ajratish mumkinligi aniqlandi:

1. Dutoqlanish nutq markazlarini muvofiqlashtiruvchi apparatning qo'zg'aluvchanligi zaiflashuvi oqibatida sodir bo'ladigan koordinatsion nevrozdir. G. Gutsman, I. A. Kussmaulning, keyinchalik I. L. Sikorskiylar dutoqlanishni nevrozizm jarayoni: duduqlanish bu - payt tortishiga o'xshash spazmalardir, deb tushuntirishdi;
2. Duduqlanish - ruhiy xarakterdagi assotsiativ buzilishdir. Bu yo'nalish T. Gefner va E. Freshels tomonidan olg'a surilgan. A. Libmann, G. D. Netkachyov, Yu. A. Florenskaya uning tarafdori edilar. Duduqlanish mexanizmlarini tushunishga nisbatan psixologik yondashuv o'zining navbatdagi taraqqiyotini davom ettirdi;
3. Duduqlanish ruhiy jarohatlanishda atrof-muhit bilan bo'ladigan turli ziddiyatlar natijasida rivojlanuvchi g'ayriixtiyoriy ko'rinishidir. A. Adler, Shneyder bu nazariya tarafdorlari edilar. Ularning fikriga ko'ra duduqlanish bir tomondan shaxs atrofida g'ilalar bilan muloqotda bo'lishining turlicha imkoniyatlaridan yiroqlashish xohishida boshqa tomondan atrofida g'ilarga bunday namoyishkorona xastalikka nisbatan hissiyot tuyg'ularini jumbushga keltirish istagida namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, XIX asr oxiri XX asr boshlarida dutoqlanish - bu murakkab psixofizik buzilishdir, degan fikrga kelina boshlandi. Ayrimlarning e'tirofiga ko'ra, uning asosida fiziologik xarakterdagi buzilish yotadi, ruhiy jihatdan esa ikkilamchi xarakterga ega (A.Gutsman, 1879; A. Kussmaul, 1878; I. A. Sikorskiy, 1889 va boshqalar). Boshqalar ruhiy jihatlarni birlamchi, fiziologik ko'rinishlarni esa ruhiy noto'kislarining oqibati, deb hisoblaydilar (Xr. Laguzen, 1913 va boshqalar). Duduqlanishni hatto kutish nevrozi, qo'rquv nevrozi, noto'kislik nevrozi, bog'lanishsiz nevroz va boshqalar sifatida ko'rib chiqishga urinishlar ham bo'ldi.

XX asrning 30- va keyingi 50-60- yillarida duduqlanish mexanizmini I. P. Pavlovning inson oliy nerv faoliyati va qisman nevroz mexanizmi haqidagi ta'limotlariga suyanganda ko'rib chiqish boshlashdi. Bunda ayrim tadqiqotchilar duduqlanishni nevroz alomati tarzida (Yu. A. Florenskaya, Yu. A. Povorinskiy va boshqalar.), boshqalar uning alohida formasi sifatida (V.A. Gilyarovskiy, M. B. Xvatsev, I. P. Povarnin, N. I. Jinkin, V. S. Kochergina va boshqalar.) talqin qildilar. Lekin ikkala holatda ham duduqlanish rivojlanishining bu murakkab va turlicha mexanizmlari nevroz mexanizmlari rivojlanishi uchun umuman yagonadir. Duduqlanish boshqa nevrozlar kabi qo'zg'alish, tormozlanish va patologik shartli refleksning shakllanish jarayonlaridagi zo'riqishni keltirib chiqaradigan turli sabablar natijasida paydo bo'ladi. Duduqlanish, bu - alomat ham, alomatlar yig'indisi ham emas, balki markaziy nerv sistemasining umuman xastalashuvidir (V. S. Kochergina, 1962).

Duduqlanishning paydo bo'lishida bosh miya qobig'idagi nerv jarayonlarining buzilgan (ularning kuchi va harakatchanligining ortishi) o'zaro munosabatlari muhim rol o'ynaydi. Katta yarimsharlar qobig'i faoliyatidagi nerf buzilishi, bir tomondan, nerv sistemasining holati, uning me'yordan chetlashishiga tayyorligi bilan bog'langan bo'lishi mumkin. Boshqa tomondan, nerv buzilishi noxush tashqi omillar bilan bog'langan bo'lishi mumkin. V. A. Gilyarovskiy ham ularning dudug'lanishning kelib chiqishidagi ahamiyatini ko'rsatib o'tgan edi. Nerv buzilishi bola oliy nerv faoliyatida nozik bo'limi nutqning zaiflashuvida aks etadi, u nutq harakatlarining ohangining buzilishi va tortishib qolishida namoyon bo'ladi. Qobiq faoliyatining buzilishi birlamchi hisoblanadi hamda qobiq va qobiq osti oralaridagi induksion aloqalarning buzilishiga hamda shartli reflektorli mexanizmlarning izidan chiqishiga olib keladi-ki ular qobiq osti tuzilishi faoliyatini moslashtirib turadi. Vujudga kelgan shartlarga qarab, bunday hollarda qobiqning normal muvofiqlashuvi izdan chiqadi, stroipallidar sistema faoliyatida salbiy qo'zg'alishlar o'rin tutadi. Duduqlanish mexanizmidagi uning roli muhim ahamiyatga ega, chunonchi bu sistema me'yorli nafas olish sur'ati va ritmi, artikular muskullar faoliyati uchun mas'uldir. Duduqlanish striopallidumning organik o'zgarishi hollarida emas, balki uning funksiyalarning dinamik tarzda og'ishida paydo bo'ladi. Bu qarashlar nevroitik duduqlanish mexanizmini qobiq - qobiq osti aloqadorligining o'ziga xos buzilishi haqidagi tushuncha sifatida aks ettiradi (M. Derman, N. I. Jinkin, S. S. Lyapidevskiy va boshqalar).

Rossiya tadqiqotchilarning duduqlanishni nevrozlar haqidagi Pavlov ta'limoti nuqtayi nazaridan o'rganishi chet ellarda o'z izdoshlarini topmoqda : Chexoslovakiyada - M. Zeeman, M. Sovak, F. Dosujkov, K. Dostalova; Bolgariyada - D. Daskalov, A. Atamasi, A. Angushev; Polshada - A. Mitrinovich - Modjeevska; Germaniyada - K. P. Bekker va boshqalar.

Ayrim mualliflar fikriga ko'ra ilk yoshli bolalardagi duduqlanish mexanizmini reaktiv nevroz va rivojlanishdagi nevroz nuqtai nazaridan talqin qilish maqsadga muvofiqdir (V. N. Myasishev, 1960). Rivojlanishdagi reaktiv nevroz oliy nerv faoliyatining buzilishi sifatida tushuniladi. Rivojlanishdagi nevroz davrida patologik stereotiplar asta-sekinlik bilan muhitning noqulay sharoiti - haddan tashqari g'azablanish, siqilish, zaiflashuv hollarda sodir bo'ladi. Rivojlanishdagi duduqlanish bolaning ilk yoshda " fiziologik tili chuchuklik " ning qolishi holatida, murakkab iborali nutq formalariga o'tishi jarayonida paydo bo'ladi. Ba'zan u turlicha genezlarning nutqiy rivojlanmay qolishi natijasi sifatida ko'zga (R. M. Bosnia, R. Ye. Levina, Ye. Pishib va B. Mezoni). Jumladan R. M. Bosnia tutuqlanishni shunday bir xastalik deb ataydiki, uning " asosida o'zining ifodalanishi uchun iboralarni talab etuvchi muayyan darajadagi murakkab mulohazalarni bayon qilish bilan aloqador nutqiy qiyinchiliklar yotadi". Nutqiy qiyinchiliklar nutqiy rivojlanishdan to'xtab qolish, boshqa tilga o'tish, shaxsning erkin hissiy irodaviy sifatlarining noto'kis yetilishiga bog'liq ravishdagi patologik rivojlanish hodisalari, murakkab fikrni izhor etish va shu kabilar oqibatida yuzaga kelishi mumkin.

R. Ye. Levina dutoqlanishni nutqning notekas rivojlanishi deb qarar ekan, uning mohiyatini ko'proq nutqning kommunikatsiya funksiyalarining o'ta buzilishida ko'radi. Koreksiyon pedagogika ilmiy-tekshirish instituti logopediya sektori xodimlari bola nutqining umumiy rivojlanishini, uning fonetika leksik grammatik rivojlanish holatini, faol va sust nutq o'rtasidagi o'zaro munosabatni, duduqlanishning kuchayishi yoki bo'shashuvini aks ettiruvchi shart-sharoitini o'rganib chiqib, R.M.Boskis , Ye. Pishon, B. Mezoni va boshqalarning kuzatishlarini tasdiqlaydilar. Nutqiy qiyinchiliklar R. Ye. Levina fikriga ko'ra, boshqa tomondan - gaplashish, so'zlashish muhiti, umumiy va nutqiy tartiblarga bog'liq. Duduqlanishning dastlabki ko'rinishlari so'z, grammatik shakl, nutq almashinuvini qidirishdagi affektiv zo'riqish bilan xarakterlanadi. N. I. Jinkin hiqildoq faoliyatini fiziologik nuqtai nazardan tahlil qilish jarayonida shuni aniqladiki

duduqlanish fonomeni so'zning turli o'lchamli algoritmini tuzish paytidagi ovoz elementlarini saralash uzluksizligining buzilishi sifatida nutqiy faoliyatni bo'g'in darajasida boshqarishdagi bevosita moslashtirishning izdan chiqishi tarzida belgilanishi mumkin. Ye. Pishon organik duduqlanishning ikkita formasini: birinchisi miya qobig'i afaziyasi ko'rinishida, bunda assotsiativ tolalar sistemasi buziladi va ichki nutq izdan chiqadi; ikkinchisi nutqning dizartriya ko'rinishidagi o'ziga xos noto'kis harakatini aks ettiradi va qobiq osti tuzilishining shikastlanishi bilan bog'lanadi. Organik dutoqlanish muammosi hozirgi davrga qadar hal etilmagan.

Duduqlanish sabablari

Bungacha Xd. Laguzen (1838) ham besamaralik, uyat, qo'rquv, g'azab, dahshatga tushish, boshning qattiq lat yeyishi, og'ir kasallanish, ota-onaning noto'g'ri nutqida taqlid qilishni duduqlanish sabablariga qo'shgan edi. I. A. Sikorskiy (1989) ning birinchi bo'lib ta'kidlashi-cha duduqlanish bolalar yoshiga xosdir. Chunki bu davrda nutq rivojlanishi tugallanmagan bo'ladi. U irsiyatga muhim ahamiyat berdi, bundan nimjon bolalarda nutq mexanizmlari muvozanatini buzadigan boshqacha ruhiy va biologik sabablarni (qo'rquv, lat yeyish, yuqumli kasalliklar, taqlid qilish) shartli ravishda hisobga oldi. G. D. Netkachyov (1908); yuqumli kasalliklarning oqibatida a'zolarining astenizatsiyalashuvi (A. Tutaman, 1910); tili chuklik, taqlid qilish, infeksiya, yiqilish, qo'rqish, o'qitish paytidagi chapaqaylik deb belgilashdi (T. Beifsher, 1912; E. Freshels, 1931). Shunday qilib duduqlanish etiologiyasida ekzogen va endogen omillarning jami qayd qilinadi (V. A. Gilyarovskiy, M. Ye. Xvatsev, I. A. Vladova, N. I. Krasnogorskiy, N. I. Tyapugin, M. Zeeman va boshqalar). Hozirgi vaqtda duduqlanish sabablari ikki guruhga: moyillik sababi ("negiz"ga) va keltirib chiqaruvchi sababga ("turtki"ga) ajratish mumkin. Bunda ayrim etnologik omillar duduqlanishni rivojlanishi va uni keltirib chiqarishi ham mumkin.

Moyillik sabablariga quyidagilar kiradi:

- Ota-onalarning nevropatikasallanishi (markaziy nerv sistemasining faoliyatini bo'shashtiruvchi yoki izdan chiqaruvchi nerv kasalliklari yuqumli va jismoniy kasalliklar);
- Duduqlarni uchining o'zidagi nevropatik xususiyatlar (tungi qo'rquv, enurez, kuchli qo'zg'alluvchanlik, his - hayajonli zo'rish);
- Konstitutsional moyillik (vegetativ nerv sistemasining kasallanishi va oliy nerv faoliyatining juda ham nozikligi uning ruhiy shikastlanishga alohida duchor bo'lishi);
- Nasli buzilish (duduqlanish nutq apparatining tugma zaifligi asosida rivojlandi u avloddan avlodga retsessiv alomat tarzida o'tib borishi mumkun). Agar tashqi muhit duduqlanishga sabab salbiy ta'sir ko'rsatsa ekzogen omillarning ta'sirini e'tiborga olish lozim;
- Bosh miyaning turli davrlardagi rivojlanishida ko'plab salbiy omillar ta'sirida shikastlanishi: ona qornidagi va tug'ma jarohatlanish asfiksiya postnatal - yuqumli kasalliklar, turli xil bolalar kasalliklardagi jarohatli va trofik-almashinuv buzilishlar.
- Ko'rsatilgan sabablar jismoniy va ruhiy sohalarda turli xil patologik o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. Nutq rivojlanishining kechikishiga, nutqning zaiflashuviga olib keladi va duduqlanishning rivojlanishiga imkon beradi.

Nomunofiq shartlarga quyidagilar kiradi:

- Bolalarning jismoniy zaifligi;

- Miya faoliyatining yoshga bog'liq xususiyatlari bosh miya katta yarim shartlari asosan bolaning besh yoshga yetganida shakllanadi aynan shu yoshda bola miya faoliyatidagi funktsional assistimetriya yuzaga keladi. Ontogenetik jihatdan o'ta tabaqalashgan va kech etilgan nutq funksiyasi, ayniqsa, nozik va zaif bo'ladi. Shu bilan birga, o'g'il bolalardagi nutq funksiyasining qiz bolalardagiga nisbatan kechir rivojlanishi ulardagi nerv sistemasining zaiflashuviga sabab bo'ladi;
- Nutqning jadal rivojlanishi(uch - to'r yoshda), bunda uning kommunikativ, idrok etish va muvofiqlashtiruvchi faoliyatlari kattalar bilan bo'ladigan muloqot ta'siri ostida tez rivojlandi. Bu davrda ko'pgina bolalarda bo'g'in va so'zlarni takrorlash (integratsiya) kuzatiladi u fiziologik xarakterga egadir;
- Bolaning yashirin, ruhiy siqilishi, atrofdagilar bilan salbiy munosabatlar asosida tez ta'sirlanish muhim talablar va uning anglash darajasi o'rtasidagi ziddiyat;
- Bola va kattalar o'rtasidagi ijobiy emotsional aloqalarning noto'kisligi hissiyotli emotsional zo'riqish paydo bo'ladi. U sirdan ko'pincha duduqlanish bilan nihoyalanaadi;
- Harakat, ohang hissa, memik - artikular faoliyat rivojlanishdagi yetishmovchilik.

Aytib o'tilgan u yoki bu qulay shartlar mavjud bo'lgani holda qandaydir miqdorda favqulodda tashqi omil (qo'zg'atuvchi)ning bo'lishi nerv buzilishi va duduqlanishni yuzaga keltirish uchun yetarlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Feruza Shukurulla Qizi Shamurotova, O'G'Iljon Murodbek Qizi Otaullayeva DEFEKTALOGIYA FANI VA UNING DOLZARB MASALALARI // Scientific progress. 2022. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/defektalogiya-fani-va-uning-dolzarb-masalalari>
2. Sharopov B.X. UMUMKASBIY FANLARNI O'QITISHDA PEDAGOGIKA FANINING O'RNI VA METODLARIDAN FOYDALANISH USULLARI // Экономика и социум. 2023. №11 (114)-1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/umumkasbiy-fanlarni-o-qitishda-pedagogika-fanining-o-rni-va-metodlaridan-foydalanish-usullari>
3. J. Hasanboyev, H. A. To'raqulov, I. Sh. Alqarov "Pedagogika darslik" 2011-yil
4. Logopediya (L. Mo'minova, M. Ayupova). - T., 1993-yil
5. Xasanova. Z " Ta'limni pedagogik jarayon qonuniyatlari asosida tashkil etishda ta'lim prinaplarning tutgan o'rni " mavzusidagi referati
6. Majidov. " Nevropatologiya". - T., 1986.
7. "Logopediya" (L.S. Volkava tahriri ostida). - M., 1989